

פְּסוּגֵי יָם

מאת דב שטוק

א

אתה קורא במה שנכתב בו, במסות, במאמרים, ברשימות, אתה רואה אלו ההגדרות החוזרות, אלו התוארים החוזרים, אלו הכינויים החוזרים ואתה אומר: פרשתו כיריעה ברורה וגלויה, פירוש דמותו מוסכם, ביאור־דרכו כמטבע שדפוסו מסוים. אך צא ונסה בראייה שמעבר הנחשב מנוי וגמור, אם לא תשער, כי המטבע המקובל, הנראה כגשר המחבר, סופו שיתגלה כמחיצה המרחקת; אם לא תדע תבין כי בדרך לאמתו הוטלה אגדה, שהיא יפה ביותר אך גם מתעה ביותר, אם לא תבין כי אתה מחויב לפורר תחילה את האגדה. כנודע, אין לכו של אדם נמשך בנקל להזים אגדה ולהכהות זיוה, אולם משנתחוויר לך, כי האגדה שהוטלה כמקסם בדרך מאפילה על קסם גדול ממנה אתה

אוחז באיזמל. ומה האגדה וקסמה? כעין נוסחה נועזת של מעשה חוני המעגל: כארבעה-חמשה דורות מתקעקעה והולכת הויתנו, שהיתה בה יד מהפכות, יד אַמנציפציה, יד השכלה, יד טמיעה, יד תקוה ונחמה, יד יאוש ותעתועים. בתוך האנדרלמוסיה הזו, כשהויה אחת והאדם הנטוע בה נטרדים והולכים והויה אחרת המתלכדה מפליטי-כוחות ומפליטי-אמצים תלויה ברפיוני-ראשיתה, בא אדם, שכאילו לא ידע מוצאות-דורות אחרונים והוא כולו, בנפשו ובנאצל מנפשו, כחסיבת חיים תמימה מלפני הדליקה ושעל כן הוא מעלה לפנינו את שלימות החיים שלפני הדליקה. חוני המעגל, שנמנם בצל אילנו כחמשה דורות, ננער והביא לנו מתתיקר כפולה — פשטות ותום, תום ופשטות. כך, בערך, לשון האגדה והיא המסתירה את הדרך לאמתו. ולא משום כך בלבד שאתה מוצא בששת הכרכים שלפניך ספרים גדולים וקטנים המעידים, כי חוני לא נמנם ואדרבה עיניו פקוחות היו ואזניו קשובות היו ונפשו פתוחה לרחש-החיים של דורו, ולא משום כך בלבד שאין אתה יכול לבאר כוחה המעודן של הראייה שלו וכוחו המעודן של המראה שלו אלא ממה שנתחדש בנו בדורות-המעבר שבין חומה שכבר נפרצה ובין חומה שעוד לא נרפאה, ממה שנוסף לנו מאירופה שמחוצה לנו ומאירופה שבנו, אלא ביחוד משום כך, שאין אתה יכול לפרש את האצור בששת הכרכים כדבר-שירה, שרוח משורר אחד מאחדתו, אלא אם אתה שומט אותה אגדה מידך ומעמידה כסיפור-בדים שהוא, אמנם, חמוד אך אינו חדל להיות בדייה אף אם המשורר עצמו יאמר להיות בפרקליטיה. לא כל שכן שאר הפרקליטים, שלכאורה יש להם על מה שיסמוכו. ובאמת, מה עיקר משענתם? עובדה. ומה העובדה? ככל שהמשורר בא להעמיד דיוקן-האדם והחיים מלפנים לחומה הוא נותן את העז והמאושש וככל שהוא בא להעמיד דיוקן-האדם והחיים מחוץ לחומה או לצדדיה הוא נותן את הרפה והמעורער. כאן דמויות, מקשה-אדם; כאן צללים, אבק-אדם. עובדה זו, שאי אתה בא להכחיש, כך פירושה: צא וראה, האדם מלפני ערעור החומה נענית לו יכלתו של המשורר בגבורה והיא מתעצמת בו, האדם לאחר ערעור החומה נענית לו יכלתו של המשורר בחלושה והיא מתקלשת בו. וכך המשך פירושה: דמויות-אדם משלשום עיקר, צללי-אדם מהיום טפל ולא עוד אלא שהראשונים קרקע נפשו והאחרונים קרומה. עתה לא רחוקה התוספת: בעצם, אך כדרך טעות הוא נזקק לאחרונים ואין הם אלא כציוני-גישושו לעיקרו, אין הם פנימו אלא קליפתו.

ב

כאמור, אי אתה בא להכחיש את העובדה, כי בכרכים שלפניך אינו דומה גורלם של בני-דורות קודמים שזכו לחסדו הגדול של המשורר כגורלם של בני דורותינו שלא זכו לחסדו הגדול של המשורר, אבל אתה מכחיש בקונטרס-היחוסין האומר, כי הללו באו מן הנפש ולפנים והללו באו מן הנפש ולחוץ. אדרבה, ככל שאתה מעיין יותר אתה רואה, כי בני-דורותינו הם האב ובני הדורות הקודמים הם התולדה. לאמור, בראשית היתה הנפש המסוכסכת מסכוכי-סביבתה ודורה ועצמה, בראשית היה הנבון. הוא-הוא הניבט אלינו — אם להצטמצם בתחומי-סיפור — מראשיתם של ברדיצ'בסקי, ברנד,

גנסיך, שופמן. רבים הצדדים השונים למן כלל-ההגבה ודרכה עד פרכוס-מבט וקמטי-מבע, הרבה השוני של סביבות-גידול עושה ולא מעט שוני של תכונות עושה, אבל מעל כל הצדדים השונים נבלט ועולה הצד השווה, היסוד האחד — דור שרסקי-הגשר שמאחוריו הם לו בחזקת-יודאי ובצבוצי-הגשר שלפניו הם לו בחזקת-שמא והוא נושא בבדידות את גורל נפשו הקדועה וגורל עמו המפורר. עירום ותהום, שנגלו באומאן ובפוצ'פ, נגלו בבוצ'ץ, רק זוית-הראייה שונה היתה כשוני-האיזור המסויים בגיאוגרפיה וכשוני-האיזור המסויים בפסיכולוגיה. זוית-ראייה אחת עירטלה את אמת-ההויה בעקת-שבר טרגית, ראייה אחת עירטלה באנחת-קינה אֶלגית וראייה אחרת, והיא ראיית המשורר, שתדבר בו עתה, עירטלתו בגיחוך-לצון גרוטסקי. אבל אל יטעך השוני שבזוית-הראייה, כי הראייה עצמה, ביסודה, אחת, כי חזית-הדור ביסודה אחת.

החזיה הזו והראייה הזו הן השורש הסמוי, המפרנס את האילן על סדנו ונופו וצמרתו ורק מתוך השורש הזה אתה מבין את האילן על סדנו ונופו וצמרתו. רק מתוך אותו הנבוכ, הרואה שממת-ההויה של בית-גידולו (היא כרמו לשממת בית חיי ישראל כולו), מתוך אותו המסוכסך ששוב אין לו מחסה בעולם ובנפש, אתה מבין אותם, הנראים לך כנלבבים וכאנשי פשטות ותום, שאין כמותם תקועים בביטחת-מחסה בעולם ובנפש. רק מתוך העקור אתה מבין את הנטוע, מתוך התלוש את הדרך אל המחובר, ואם אתה סובר, כי המערער והתלוש הוא כאן אפיזודה-שבאקראי ברציפות המחובר, המעורה — טעות אופטית היא לך; המערער והתלוש הם הקרקע שהצמיחה את הגעגועים למחובר, למעורה ואף הבשילתם והבשילתם מפוארים כל כך, עד שאתה מתפתה להכחיש בגרעיני התלישות, שהם אבות החיבור.

ושוב: מה שהמשורר מצא את המחובר, המעורה במכלול-החיים מלפני דורות, בדמות החיים של אבות-אבותינו, כלומר מה שמצא כאן מפלט מפני תלישותו, בית-חסות מפני תהיית-עצמו ומבוכת-עצמו, יש לו טעמים משלו הטבועים באפיו, במסגרת-גידולו וחלל-אורו, אבל היסוד של המפלט ובקשתו הוא לא בכתובת חופו אלא בהליכה אליו, בצורך ההליכה אליו, בהכרח ההליכה אליו. כתבות-החופים שונות — הרי ביאליק שבא לחופה של הבריכה וזהריקסמה, הרי טשרניחובסקי שבא לחופה של האידיליה ומשחקי-אורה, הרי יעקב שטיינברג שבא לחופה של ההגות וכובד-הודה. אלה בתי-חסות נאדרים, שבונים במאום בתמצית-נפשם ויפיה למלט אליהם את עצמם ואת כולנו משממת ההויה, מערער-החיים, מתוהר-הנפש. אף בית החסות של המשורר, שבו תדבר עתה, לא נבנה אלא משום כך ועל שום כך. לא אבי זקן וזקן הוא המהלך בביתו וקול המפץ המתנכל לערער חומתו עודו רחוק מכל מרחק, אלא בך-דורנו, שעבר כל מדוריו והוא בשר מבשרו ועצם מעצמו, נפש עברית מודרנית בעומק פירכוסיה, והיא נמלטת מבלי-ל-סכסוכיה, מעצמה מתוך שהיא מסיחה כביכול עצמה מעצמה ומתדמה כאבי זקן וזקנה המהלך בביתו וקול מפץ המתנכל לערער חומתו עודו רחוק מכל מרחק.

ג

מסיחה עצמה מעצמה — כך הכוונה, החפץ. לכאורה כוונה שנתקיימה, חפץ שנתקיים. בוא וראה: הרי לפניך אלה הצללים המטושטשים, המהוהים של בני דורנו לאור הגרוטסקה והרי לפניך אלה הדמויות הבולטות, המוצקות של בני דורות קודמים לאור הלגנדה ואתה בורח ובנפש חפצה מאורה הנערב והמעומעם של גרוטסקת-היום לאורה הטוב והצהיר של לגנדת-שלשום ואתה מהלך בבית והליכתך רווחה ובוטחת כמי שהמיר חלל בשפע, היסוס בביטחה, שמא בודאי, אבל לאט לך, עוד אתה יושב לשולחן וזן עיניך בר' יודל ומתקנא בו על כוחו, כוח תומו ותמימותו, והנה הסב מעמך פניו ותחת האַנפּאָס ראית את הפרופיל ופתאום נגלה לפניך, כי הפנים האלה פתוחים לכפּל־ראייה — כאותו הרף עין שבין האַנפּאָס והפרופיל הוא הרף עין, שבין הבוטח והנבוך. — ניכר, מי שברח ממבוכתו לביטחתו של ר' יודל הביא בו את מבוכתו שלו וכבעל כרחו העמידו כפּו־לפנים, עד המתבונן במעשים שלו שוב אינו יודע עד כמה הם תמימים ועד כמה הם מגוחכים ובנפשו, נפש המתבונן, שרויים בשכנות צפושה הערצה ולעג, שאינם מתחלפים לסירוגים אלא משמשים בערבוב גמור.

כי המשורר, שבנה לנו בית-מדות נפלא כזה למלט עצמנו ממבוכה, לא מילט עצמו ממנה. (לכאורה מילט עצמו לחלוטין בספרי ה„כינוס“ שלו, אבל באמת לא מילט אלא הבליע עצמו, ביטל את עצמו, בחינת את עצמו עזב ואת תורתו שמר). בצדי דרכו מתגוללים צרורות, שאין דעת מפרשיו נתונה להם ביותר. הכוונה לסיפורים המוזרים שלו, שבהם ישח לנו מנפשו ורחשיה. מה תעגם נפשנו בחלל-אימים זה, שמאורעות ופירוורי-מאורעות וחזיונות ופתות-יחזיונות עוברים בו בלולים וללא שחר והנפשות משוטטות ותהות ובוהות והכל נושם בנשימות פסוקות אויר-מבוכה נואשת ומיאשת. אמת, אין אלה מיטב-הסיפור שלו, אולם כשם שאנו מוזהרים שלא להקל בעמדת-המפתח שבסיפורים על דורו החלול של היום, אף שאינם מעולים בטיבם כסיפורים על דורו המלא של שלשום ואדרבה הראשונים הם כמסד, כך אל נקל בעמדת-המפתח שבסיפור המוזר. קל להניד יד ולומר: קפריסה. ביחוד שהנדת-היד באה להציל אגדה חביבה. אבל הסיפור המוזר הוא תעודה אבטוביוגרפית מובהקת ובה פשט ורמוז למתחולל בנפש המשורר והיא נפש אדם הנקלעת נבוכה ביער-התהייות ומבקשה חסות לעצמה במצודת פשטות ותום, אולם גם במצודה זו לא יחדלו מבוך ותהייה והאידיאל של התם והנלבב, המפלט מפני פיצול ושסע מתגלה בתוכה ופניו בשעה אחת לכאן ולכאן ומתוך גזירת-הכפל נישאים הכיסופים לשדמות-האגדה הזרועה יצירי-אדם שהם ממש לא ממש, הם הכיסופים לפלא התמימות, שנתגלו בשעת חסד ובאיש חסד הוא חנניה בלבב ימים.